

Виктор Лазич

ДОБРЕ ДУШЕ
СУДАНА

Copyright © 2025, Виктор Лазић
Photo copyright © 2025, Виктор Лазић
Copyright © овог издања 2025, ЛАГУНА

*Вери Јовановић Дражић (1931–2015),
ослоњу у најтешим временима*

Немој ми рећи колико си образован, реци ми колико си њуџовао.

Мухамед, исламски њророк

Садржај

I

Дуж и попреко Нила

Судан – сила на небесима	15
Кревети у пустињи и рудници злата	23
Закаснили Увод	29
Разорни прогрес на обалама Нила.	36
Осам хиљада година живота – острво Саи.	43
Кнумеш, рудар злата, изашао на светлост дана после три хиљаде четиристо година (разговор са археолошкињом Јулијом Будком)	53
Када древна Египћанка запоседне машту (локалитет Западна Амара)	59
Покретна ризница суданских мудрости (храм Солеб и градић Абри)	65
Живот на ободу пустиње (град Делго)	73
Храм реформатора и јеретика (светилиште Сесиби).	79
Престоница од блата – крај и почетак света (Керма: Западна дефуфа)	87

У изгубљеном краљевству (Керма: Источна дефуфа, Дуки Гаил)	96
Међу фараонима (Музеј у Керми, некропола Томбос)	101
Сунце заробљено у планини (Гебел Баркал)	107
Краљевско гробље (локалитет Ел Куру)	115
Топле пирамиде дуж Нила (локалитет Нури)	122

II

Пирамиде у заборављеном православном царству

Кад су живи завидели мртвима – на судански начин (Шенди)	129
Напуштени Краљевски град Мерое	136
Пирамиде – срце Судана	144
Разоритељ пирамида Ђузепе Ферлини и гробље великаша	152
Нака, храм који мења човека	158
Храм голишавих – Мусаварат ес Суфра	165
Атбара – град који је опевао најгори песник на свету	173
Заборављена православна престоница	178
Седамсто педесет година суданског православља – Стара Донгола	185
Црква гранитних стубова и пад Донголе	193
Православни мудрац заборављеног краљевства (у Новој Донголи)	200
Кава, град древног вина	209
Храм испод песка (локалитет Кава)	214
Бој богова – Легенда о Хорусу	219

III

Картум – бол и радост Судана

Безалкохолни ноћни град	227
-----------------------------------	-----

Уметници на улицама Картума	235
Са Србима у Картуму	243
На суданској свадби	247
Нуба рвање, америчко бомбардовање и пешчана олуја	255
У музеју са духовима (Народни музеј Судана)	262
Пренеси храм, није тежак (Кума, Бухен, Семна – Народни музеј Судана)	270
Најлепша је ружна жена (Етнографски музеј)	277
Зоолошки врт мртвих и живих животиња (Природњачки музеј)	283
Гробље без мртвих (Ратничко гробље Комонвелта)	288
Ушће Нила и Музеј републике	294
Прави човек на погрешном месту – Гордон од Картума	301

IV

Омдурман – град устаничке славе

Империја узвраћа ударац – дивљање цивилизације (Битка код Омдурмана и Махдијев маузолеј)	325
У Кући калифа – први судански музеј	332
Пљунула ме камила (Либијска пијаца и шетња по Омдурману)	338
Плес светих дервиша	345

V

Ратно доба и српски Суданци

Шта се то догодило у Судану?	359
Рат очима Суданаца	364
Почасни конзулат Србије у Судану: конзул који је изгубио све	372

Цртице из живота суданског Србина Ахмеда Моутија Хамаде	377
Последњи Србин у Судану – Самир Вахби.	384
Исповест хуманитарца у суданском вихору рата: како је евакуисан Филип Лујић.	392
Пола века српско-суданске љубави (Биљана и Фејсал) .	399
Непопијени чај са краљицом (Бојана Албахари) . . .	409
Први судански студент у Југославији, лекар који је умро као сликар – Фуад Абу Самра . . .	415

VI

Од Ел Убајида до Порт Судана

Град арапске гуме (Ел Убајид)	421
Житница Африке (градови Вад Медани и Гедареф) .	430
Престоница воћа, камила и шверца (град Касала) . .	438
Хијене у подножју планина Така	447
Духови и безглави људи на раскршћу путева (град Савакин)	454
Савакинска палата за камиле	461
Порт Судан – пустињска метропола и судански Банаћани.	471
Роњење са ајкулама по историји.	478
Кратак историјат дуге прошлости	489
Поговор: Тужна земља благородних људи (проф. др Дарко Танасковић)	493
<i>Захвалносћ</i>	499
<i>О ауџору</i>	501

I

Дуж и попереко Нила

Судан – сила на небесима

Сваки дан гину и криви и невини, гину војници, гину жене и деца у Судану. Стотине хиљада беже главом без обзира и могу се сматрати срећним јер су милиони заглављени у средишту страшних окршаја и не могу одатле да се извуку.

Неколико година пре ратова и побуна путовао сам месец дана Суданом, од границе са Египтом све до Етиопије, а затим од обале Црвеног мора до града Ел Убајид. Прешао сам око осам хиљада километара и заволео суданску пустињу – те поносне, храбре и поштене људе, који су ме научили шта значи гостопримство. Душа ме боли кад чујем како сада страдају.

* * *

Нашао сам се пред границом са Суданом. У један аутобус требало је примити не само људе него и много робе. На кров су набацали све што су могли, а затим кренули да затрпавају пролаз у аутобусу – задњи део возила био је крцат џаковима, кесама и торбама, док су главе путника једва провиривале између ствари. Очигледно је да су локалци навикнути на

овакав метеж јер су у том нeredу пливали као рибе у води и никоме није падало на памет да се жали.

У хаосу утовара морао сам да променим остатак египатског новца у суданску валуту. Избор је пао на првог дилера који ми је пришао. Наравно, преварио ме је.

Висок и мршав Суданац, обучен у белу тогу, са белом капицом, а зифт црн, Ах-

мед, љутито је зграбио новац из мојих руку, избројао га и рекао ми:

„Много ти је узео! То је превара.“

„Па шта да радим... немам избора“, одговорих.

Избора, испоставиће се, увек има. Ахмед је отрчао за дилером, који се убрзаним ходом удаљавао, добро га протресао и узео му још пара. Онда ми их је задовољно пружио у руку.

„Тако. Сад је поштено.“

То је био мој први сусрет са Суданом. Изненадило ме је што је незнанцу, случајном сапутнику у аутобусу, толико стало да не будем насамарен.

Пут у Судан подразумева прелазак Нила, који је на том месту толико широк због бране у Асуану да подсећа на море. Укрцавамо се на трајект, сквргчени међу кутијама, које вешто, као мачке, прескачу високи Суданци, често држећи новчанике или ситније ствари у устима. У тој гужви било ми је удобно јер су сви насмејани и добродушни, а Ахмед је сео поред мене. Причао ми је на изванредном енглеском о својој земљи и народу, о томе како су вековима били под туђом влашћу – Египћана, Османлија, Британаца,

али да су поносни на квалитетан систем образовања, који им је остао после Енглеца. Заиста, чини се да овде опште образовање многих, нарочито старије генерације, увелико надмашује афрички просек.

Упитах Ахмеда како да му се захвалим и одужим.

„Када се вратиш кући, пошаљи ми једну књигу на енглеском. Овде се тешко набављају и скупе су, а волео бих да вежбај енглески.“

На челу Судана је, у време када сам тамо боравио, још био генерал-потпуковник Омар ел Башир, који је власт преузео у пучу 1989. и држао је све до 2019. године. После његове владавине наступило је расуло у држави, а потом је уследио и садашњи грађански рат. Међу искусним путницима општепознато је да су земље под чврстом руком диктатора углавном погодне за путовање. Док год се човек не меша у политику, пази шта прича и за чим трага по интернету, неће имати проблема. Наравно, далеко од тога да путницима у диктаторским режимима цветају руже. Наиме, дешавало се да немарни радозналци, који у осетљивом политичком тренутку гуглају, на пример, „гајење љубичица“, могу отићи право у затвор јер се љубичице повезују са пролећем, а пролеће, зна се, асоцира на устанак.

Апсолутни владари углавном пружају безбедност како (покорном) становништву, тако и туристима, док су земље са нестабилном влашћу, макар и демократском, често огрезле у криминалу. То је својеврсна иронија путничке стварности – велики број држава које су свргнуле са трона диктаторе сада није безбедно посетити.

Председник Омар ел Башир имао је одличне односе са Србијом, чак му је Томислав Николић доделио орден због противљења независности Косова. Но, Американци и други Европљани су га мање уважавали и увели му строге санкције, пре свега због подршке разним терористичким групама и читавом низу грађанских ратова испуњених

многим злочинима, за које је, сасвим сигурно, барем једним делом и он лично одговоран.

Док је Башир владао, Судан је за странце био подељен на два јасна дела: већи предео који се може обићи и неколико провинција, укључујући злогласни Дарфур, где је радозналим посетиоцима најстроже забрањено да промолу нос. Са једне стране, није требало да виде шта се тамо догађа, а са друге, Башир није хтео да одговара за њихову безбедност.

Опште је место да је диктатура облик владавине са често необичним правилима, странцима тешко схватљивим.

„У Судану је забрањено сликање“, рекоше ми у суданској амбасади када сам добио визу.

„Како забрањено? Зар и селфи?“

„Све је забрањено. Не смеш ни једну једину фотографију да направиш. Ако те неко пријави или те спази полиција, завршићеш у затвору“, каже ми службеник са чудним полуосмехом, као да ми њиме поручује: „Закон је луд, ал’ је закон.“* Но, ја његове речи схватам озбиљно, за разлику од већине других путника, који овај пропис углавном занемарују. Али ја сам адвокат. Уз то сам на једном путовању, а да нисам прекршио закон, на недељу дана завршио у тамници.

„Добро, разумем да не смем да сликам јавне зграде, али зашто не бих смео себе, дрвеће, цвеће...?“

„Не може и тачка.“

„Може ли се нешто тим поводом предузети?“

„Треба да поднесеш званичан захтев у Министарству у Картуму да ти се одобри фотографисање. Тамо напишеш све што желиш да сликаш и они ти издају дозволу. То је као возачка дозвола, само за фотографисање.“

Нисам желео да ризикујем. Аутобусом сам се упутио до Картума – дванаест сати вожње од границе. Кад добијем

* Духовита парафраза латинске сентенце: *Закон је суров, али је закон – Dura lex, sed lex.*

дозволу да фотографишем, возићу се још дванаест сати – назад до тачке одакле сам првобитно кренуо, како бих сада, место по место, пролазио истим путем још једанпут, до Картума, али овај пут обилазећи (и шкљоцкајући фото-апаратом) историјска места и важне знаменитости.

Дозвола за фотографисање, дакле, чинила се као перипетија за памћење, због које сам равно двадесет и четири сата провео у аутобусу. На моје изненађење, то је био најтежи део, а саму дозволу добио сам брзо и лако. Тражили су да што детаљније опишем све што намеравам да усликам јер, ако није написано у дозволи – рецимо, фотографишем камилу, а нема је на списку – могу да упаднем у проблем. Седео сам и смишљао на шта бих све могао да налетим док путујем и покушавао да формулишем захтев што шире.

Та дозвола ми је, заиста, спасила главу више пута. На пример, уђем на градску пијацу, сликам купус и кромпир, кад се око мене створише полицајци, спремни да ме ухапсе, а и читава гомила љутих продаваца, који би, чини се, желели и да ме линчују.

Мисле да сам шпијун дошао ко зна откуд, да ко зна коме денунцира њихов купус. А ја онда пред окупљеним бесним светом самоуверено, чак помало тријумфално, извадим дозволу, па је гурам свима редом у лице: ево, пише лепо, фотографисање пијаце, воћа и поврћа, штандова, пијачних зграда и продаваца, одобрила ваша влада! Гледајте,

меморандум, печат и потпис из вашег министарства! Ево и фотокопијâ, ако желите, носите кући! Проради мало и српског ината у таквој ситуацији, па онда запрепашћеном народу, навиклом да нико не сме ништа да фотографише, кажем: „Аха, шта ћемо сад? Све ћу до једног да вас усликам, и не само вас него све до једне главице купуса на пијаци!“ Врло је мало хиперболе у овом опису јер ја сам заиста као какав ослободилац махао дозволом и делио њене копије као летке. Сумњичавост би напречац нестајала, осмехом би се озарила лица, домаћини би се сад намештали за сликање, чешљали браде и поправљали своја одела, шалили се са мном, подизали с тезги најкрупније и најлепше плодове за сликање, грлили ме и чашћавали.

Судан је једна од најсиромашнијих земаља на свету. Пре рата проценат људи који су живели испод границе сиромаштва, дакле, свакодневно гладовали, износио је скоро четрдесет одсто – у земљи са више од четрдесет пет милиона становника. Плашим се да је грађански рат удвостручио број несретника. Земља је већ тада била толико уронила у беду да није била реткост да се у удаљеним насељима ручкови у својеврсним народним кухињама плаћају уместо новцем, који нико нема, дугмади и шпенадлама! Понегде су детаљно разрадили системе таквог плаћања, па сам био изненађен када су ми, као кусур у једном кафићу, дали читав свежањ пластичних дугмића.

Када год би ме пљачкали по свету, то би правдали оскудицом. Било да ми узму свега неколико центи или захвате до дна мог џепа, изговори су увек слични. Никада нисам пристајао на то да је веза између сиромаштва и лоповлука логична, штавише, мислим да већина превараната није гладна. Али оно што сам доживео у Судану заувек је променило мој поглед на свет – сада више нисам сумњао, већ сам са извесношћу знао да сиромаштво не мора да значи пад у грех. Нигде на свету нисам видео народ који мање има,

којем бурна историја (сталне кризе, окупације, ратови), али и тешки пустињски услови не дају мира – па ипак, ниједан човек није посегао за мојим џепом.

Суданци су необично поносан и достојанствен народ, и то на тих и суздржан начин. У њиховој култури помоћ човеку у невољи и гостопримство према путнику спадају у високе моралне норме. Док их нисам посетио, сматрао сам свој народ изузетно гостопримљивим, а сад увиђам да од њих можемо да учимо. Чистотом душе и добронамерношћу неретко су ме доводили до суза. Примали су ме у своје домове, звали ме за своје софре, делили са мном последњи залагај, помагали како год умеју и могу, желећи ми увек добродошлицу и настојећи да учине све да ми Судан остане у лепом сећању.

Сваки дан сам користио јавни превоз. Карта у градском саобраћају није коштала ни десет динара, а аутобуси су били веома добро организовани. За разлику од Европе, тамо се карте плаћају возачу на крају вожње. Небројено

пута ми се догађало да, када хоћу да платим, возач каже: „Она трома бака... Онај дека са штапом... Она госпођа са бебом... који су изашли давно пре тебе... платили су и твоју карту. Желе ти добродошлицу у Судан.“

Људи којима је десет динара велико као кућа, који можда због тога данас неће имати довољно хране на столу, платили су мени, којем тај новац ништа не значи, и они то знају. Платили су како би учинили да се странац осећа добро-дошлим у њиховој земљи. Догађало ми се да, преплављен емоцијама, грцајући излазим из превоза. „Можда је сила других народа јача на земљи, али ови људи, њихове душе, сила су на небесима“, мисао је која ми је стално била на уму.

Док читам о тешким сукобима, о хиљадама страдалих, сећам се тих људи. Њихових благих лица, паметних и дубоких очију, дирљивих гестова. Због њих несрећу што је захватила Судан доживљавам као сопствену, а увек када чујем за Судан, кажем: „Тамо живе добри људи.“ За њих се молим и желим им мир.

Кревети у пустињи и рудници злата

Већина насеља у којима боравим једва да има пет-шест раштрканих кућа, често међусобно толико удаљених да се чини као да су куће немарно побацане по пространству жуте пустињске равнице, препуштене свака себи, те не чине јединствену насеобину. Присуство Нила се осећа и када моћна река није у видокругу – јер без ње ни ових неколико душа не би могло да преживи. У тим сеоцима покоји дом претворен је у хостел за путнике намернике и рударе. Колико год изгледало као да никад нико у ове пределе не залази, то заправо није тачно.

„Дуж Нила путује целокупан живот овог дела планете. Путника увек има, неки иду ка Египту, неки се враћају, а поједини, просто, лутају. А има и оних, попут тебе, који трагају за чудима природе и остацима старих култура“, рече ми власник малог али уредног објекта од блага, са изузетно лепим чипканим украсима на фасади.

Иако се зна да сваки туриста има кудикамо више новца него било који мештанин, цене су уједначене и странци неће платити ни динар више од локалаца.

Суданцима је чудан обичај спавања у затвореном простору. „Ако баш инсистираш, ноћи у својој соби, али ко још

по овако топлом времену бира да буде у четири загушљива зида?“, збуњен је власник хотела. И тад сам тек схватио да посетиоци овде уопште не изнајмљују собе, већ само металне кревете са танким душецима, који се увече послажу у дворишту без краја јер двориште овог хотела бесконачна је пустиња.

Звездано небо над нама обухватило је све постојање. Поветарац је расхлађивао топао ваздух. Спокој универзума завладао је и нашим бићима. Чинило се да дишемо са звездама, као да смо и ми једна од светлуцавих тачака расутих по тамном плишаном платну бескраја.

Поред мене је, у тишини, на металним креветима лежало неколико путника и рудара, као и бројна породица власника хотела. У потпуном миру гледали смо у небо. Нико од нас није имао пртљага, тек понеку торбицу; чинило се као да смо једнако сиромашни и једнако богати под овим сводом. У мраку су се виделе једино звезде које час јаче, час

слабије затрепере. Осећао сам се као никада до тада: као да сам потпуно сам у свемиру, а ипак нимало усамљен, већ дубоко свестан присуства људи око себе. Звезде и суданско небо, песак под нама, побратимише нас. Поверовах да смо најближи род. Знао сам, свако од тих људи учинио би све за мене, као најрођенији. Знао сам, учинио бих и ја за њих исто толико.

Какав је благослов бити део неба! Звезде су засијале, као у огледалу, у сваком од нас. Како гледање у звездано небо може да повеже људе и надахне открића, знао је најбоље Михаило Пупин, који је чак писао да је до неких проналазака тако долазио. А ја, јединац, пронашао сам тако браћу и сестре у суданској пустињи.

Наредних месец дана сам свакодневно нестрпљиво чекао нови метални кревет и нову браћу по звездама, непознате људе да заједно спавамо на отвореном. Тих вечери читава душа би ми треперила од спокоја и задовољства. Знао сам да ове ноћи нећу заборавити, да ћу за њима чезнути, да ћу ово звездано небо, али и ове добре људе, замишљати и у најскупљим хотелима. Сетих се Андрићеве мисли да се људског лица и звезданог неба човек никада не може довољно нагледати.

Када погледам фотографије спаваоница на отвореном, видим да су кревети били трошни, а постељине неугледне и понегде подеране. У каквом је то несагласју са мојим сећањима на исто то место! Ни у једном једином тренутку у том сиромаштву нисам осетио беду, штавише, било је много топлине, достојанства, човечности и богатства.

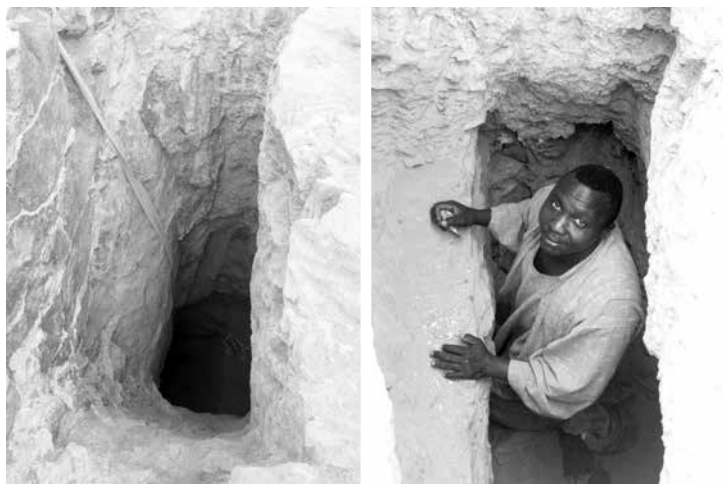
Када смо се ујутру окупили да се из заједничког тигања послужимо скромним доручком од пиринча, упознао сам се са Мехмедом, који у оближњем руднику ископава злато.

У Судану већ читава деценију влада права златна грозна. Процењује се да три милиона људи живи од злата

које се може пронаћи у пустињи, те да Судан годишње извезе и до деведесет тона злата, што ову земљу сврстава међу десет највећих произвођача овог драгоценог метала на свету, а чини је и трећом по производњи у Африци, после Јужне Африке и Гане.

Када је председник Омар ел Башир одлучио да оконча грађански рат у Јужном Судану и овој покрајини омогући стицање независности, Судан је преко ноћи остао без седамдесет пет одсто нафтних резерви, па самим тим и главних државних прихода. Након тога се окренуо злату. Поред државе, многи који живе испод границе сиромаштва решили су да по непрегледној пустињи сами трагају за кором хлеба у виду племенитог метала. Само што нема хлеба без мотике, а рударски је хлеб – хлеб са седам кора. Мехмед некада данима хода са детектором за метал, а чешће ради у нелегалном руднику који финансира локални политичар удружен са неколико бизнисмена. Политичари и људи у државној управи овде су посебна тема – неколико сам их упознао и био згрожен колико су, барем ти које сам срео, арогантни, безобзирни и другачији од својих сународника.

„Пођи са мном да видиш моје радно место“, позива ме Мехмед и ја радо пристајем. Док се возимо пустињом, схватам да је право чудо како у том пространству успева да се оријентише. После мање од сата вожње наилазимо на поцепане шаторе које је снажан ветар накривио. Прилазимо повећој рупи у земљи, ископаној, очигледно, тешком механизацијом и динамитом. Док једни овај посао раде због пуког преживљавања, због шаке пиринча дневно, друге ка злату гура похлепа. Тако сам сазнао да су значајна историјска налазишта старог Египта уништена током бесомучних ископавања, а како се у издвајању злата користе тешки загађивачи природе, све је више рудара, али и ново-рођене деце са инвалидитетом и неизлечивим болестима.

Све то ми је откривао Мехмед, корак по корак, док смо силазили ка дну огромне рупе. Уместо дна, наишли смо на низ ужих рупа које се претварају у тунеле и сежу дубоко у камен, налик бунарима, издубљене у камену тежачком руком радника. Мехмед ми показује бразде у стенама, објашњава шта значе и како обично наслућује где има злата.

У једну од тих стрмоглавих правоугаоних рупа, дубоких и по тридесет метара, спушта се необичном вештином помоћу канапа и чекића. „Догађа се да се зидови обруше и да рудник постане гробница“, објашњава ми његов сарадник. Мехмеду видим само главу и чујем једноличне ударце у дубини. Уз зидове се пење као паук, пружа ми комад камена за који каже да би могао бити златоносан. Уситњава га, а затим водом помешаном са живом прочишћава прашину и, заиста, на дну просте металне посуде засија неколико жутих зрнаца. Веома су ситна, али је Мехмед сасвим задовољан и обећа да ће ме данас частити ручком.

Убрзо ме поведе у оближњу „фабрику“, у којој се налазе машине за ситњење камења и издвајање злата. Рудници су већином приватни, малени и ископани примитивним

алатима. Много власника, као и рудара што чешљају терен у потрази за благом, нема могућности да набави неопходну механизацију за уситњавање и анализу камена. Зато усред пустиње мноштво генератора покреће десетак машина под импровизованом стрехом од пластичних мрежа. Затичем рударе који, прекривени прашином, као да су се у њој купали, раде за grubим машинама. То је посебан бизнис – ту доносе камење које су пронашли и изнајмљују скупе машине на минут или на сат.

Недуго после мог одласка појавиле су се паравојне формације из далеких крајева света, које су откупиле један број рудника.* Моји извори из Судана тврде да је и то један од разлога грађанског рата који се управо одвија. А суданска пустиња, кажу, сада је раскопана уздуж и попреко и подсећа на ванземаљски предео препун кратера. Беспрекорна равница, какву памтим, у оштром је раскораку са сликама рупа у тлу налик ранама, које ми Суданци сада шаљу.

Судан је у ужасном рату, невоља се ниже за невољом. Па ипак, знам, звездано небо је исто. Хране је мање, струје ни ономад није било. Али кад пуцњава утихне, кад уморни рудари оду на починак, кад се све што чини један тежак радни и ратни дан заврши, душа Суданаца ће пронаћи мир у додиру са светлошћу далеких звезда.

* Познато је да је група *Вајнер* обезбеђивала руднике злата у властништву руских компанија.